

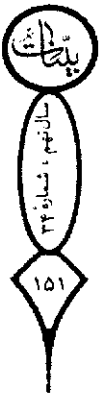
مختصر الميزان في تفسير القرآن

الیاس کلانتری

کتاب «المیزان فی تفسیر القرآن» تألیف دانشمند فقید علامه سید محمد حسین طباطبائی رحمة الله تعالى علیه، مهم ترین و ارزشمندترین کتاب تفسیری است که در زمان حاضر بر قرآن مجید نوشته شده است. اسلوب به کار رفته در این کتاب تنها روش صحیح تفسیر قرآن مجید است و آن عبارت است از تفسیر قرآن به قرآن. قدرت عظیم ادراکی و اطلاعات گسترده و تلاش زیاد و ضمیر روشن و ذهن نکته سنج و از همه مهم تر به کار بستن اسلوب فنی تفسیر قرآن با قرآن، موجب شده این قهرمان تاریخ علم تفسیر، اثری پدید آورد که در میان کتاب های تفسیر قرآن نظیری برای آن یافت نشود.

مؤلف کتاب «المیزان فی تفسیر القرآن» در مقدمه ی کتاب، بحثی اجمالی در روش های مختلف تفسیری به میان آورده و بعد از تخطئه و ابطال روش های نادرست تفسیری، تنها روش درست تفسیری را معرفی و توضیح و برای اثبات صحت این روش استدلالات دقیق برهانی اقامه کرده است. سپس دلایلی نیز از خود قرآن مجید و احادیث اهل بیت عصمت و طهارت علیهم السلام جهت تأیید این نظر و روش ذکر کرده است.

مؤلف قدرتمند و موفق این کتاب، مرحوم علامه ی طباطبائی، کوشش بسیاری به کار

برده تا در حد امکانات خود از تحمیل یک دیدگاه خاص و محدود بر تفسیر آیات قرآن خودداری کند و با قطع نظر از دیدگاه‌های محدود شخصی و با استمداد از روش صحیح تفسیری، آیات قرآن را بررسی کند و معانی آن را در سطوح مختلفی که ممکن بوده استخراج کند و ارائه دهد. او ادعا کرده که در این کتاب، قرآن به وسیله‌ی خود قرآن تفسیر شده و در واقع به خوبی از عهده‌ی این ادعا برآمده و این اثر پربرکت تاریخی را پدید آورده است.

قرآن مجید دارای مراتب مختلفی از معانی است و می‌شود آن را در سطوح متعددی بررسی کرد. در تفسیر المیزان، درباره‌ی برخی از آیات به بحث لفظی و معمولی و فشرده‌ی آیات اکتفا شده و درباره‌ی بعضی دیگر از آیات، مباحث مفصل قرآنی، علمی، کلامی، فلسفی، اجتماعی، تاریخی و روایی، گاهی در کنار تفسیر معمولی و فشرده‌ی آیات و گاهی به صورت مباحث مستقل قرار گرفته است. این مباحث مفصل و مستقل گاهی، فقط قابل استفاده برای اهل فن است.

در ضمن بررسی و مطالعه‌ی این کتاب، با توجه به ارزش و کارایی مباحث تفسیری آن، خصوصاً مباحث مستقل از تفسیر معمولی آیات، تصمیم گرفته شد که یک کتاب راهنما و فهرست موضوعات و همچنین یک دوره‌ی مختصر از المیزان تهیه و تنظیم شود، تا راه استفاده از مباحث آن به طور تفصیلی و منظم و دسته‌بندی شده، برای محققان علوم قرآنی هموارتر گردد و همچنین استفاده از این کتاب برای کسانی هم که فقط فرصت و امکان آشنایی اجمالی با معانی آیات قرآن را دارند به راحتی مقدور شود.

در ابتدا به تنظیم کتاب راهنما و فهرست اقدام شد و موضوع کتاب با مؤلف المیزان حضرت علامه‌ی طباطبایی رحمة الله تعالی علیه در میان گذاشته شد که با اقبال ایشان مواجه گردید. این کتاب هم برای متن اصلی (عربی) کتاب تحت عنوان «دلیل المیزان فی تفسیر القرآن» و هم برای ترجمه فارسی آن تحت عنوان: «راهنما و فهرست ترجمه‌ی المیزان فی تفسیر القرآن» تنظیم و منتشر گردید و از استقبال پژوهشگران و علاقه‌مندان به علوم قرآنی برخوردار شد.

در ضمن بررسی دقیق المیزان، برای نوشتن کتاب راهنما و فهرست موضوعات، طرح تنظیم کتاب «مختصر المیزان» نیز ریخته شد و بعداً با روشی که در این مقاله روشن خواهد شد، این کتاب تنظیم و آماده گردید.

جهت روشن شدن روش کار در تلخیص کتاب المیزان، توجه به بعضی از جهات روش به کار رفته در تفسیر المیزان ضروری است .

الف: مؤلف کتاب المیزان غالباً بعد از نوشتن یک یا چند آیه، ابتدا به بحث لغوی درباره ی مفردات آیات پرداخته است . مثلاً:

قوله تعالى: «بكلمة منه اسمه المسيح عيسى بن مريم...» (آل عمران، ۳/۴۵) قد مرّ البحث في معنى كلامه تعالى في تفسير قوله: «تلك الرسل فضلنا بعضهم على بعض» (بقره، ۲/۲۵۳). والكلمة و الكلم كالتمرة و التمر جنس و فرد و تطلق الكلمة على اللفظ الواحد الدال على المعنى و على الجملة سواء صح السكوت عليها مثل زيد قائم او لم يصح مثل ان كان زيدا قائماً، هذا بحسب اللغة» .

ب: بعد از بحث لغوی، مؤلف غالباً نظر خود را درباره ی معانی آیه ی مورد بحث نوشته است مثل: «قوله تعالى: قل يا اهل الكتاب تعالوا الى كلمة سواء بيننا وبينكم؛» (آل عمران/۶۴) الخطاب لعامة اهل الكتاب و الدعوة في قوله تعالى: تعالوا الى كلمة الخ بالحقيقة انما هي الاجتماع على معنى الكلمة بالعمل به و انما تنسب الى الكلمة لتدل على كونها دائرة بالسنتهم .»

ج: بعد از بیان نظر خود، اگر مفسران دیگر درباره ی آن آیه ی نظرات قابل توجهی داشته اند، غالباً آن ها را نوشته و بررسی کرده است، به گونه ای که گاهی برای آن نظرات وجهی قایل شده و گاهی آن ها را مردود شمرده و گاهی فقط به ذکر آن نظرات پرداخته است، بدون اظهار نظر مثل:

و هذا الذي ذكرناه من الانقطاع الاستثناء هو الاوفق بسياق الآية...

وربما يقال! إن الاستثناء متصل، قوله بالباطل قيد توضيحي...

و هذا النحو من الاستعمال و ان كان جازياً معروفاً عند اهل اللسان إلا أنك قد عرفت ان الاوفق لسياق الآية هو انقطاع الاستثناء .

وربما قيل ان المراد بالنهاى المنع (نساء، ۴/۲۹) .

و مثل: قوله تعالى: «ويطعمون الطعام على حبه مسكيناً و يتيماً و أسيراً» (انسان، ۸/۷۶) ضمير «على حبه» للطعام على ما هو الظاهر، و المراد بحبه توقان النفس اليه لشدة الحاجة و يؤيد هذا المعنى قوله تعالى: لن تنالوا البر حتى تنفقوا مما تحبون (آل عمران/۹۲) .

و قيل الضمير لله سبحانه، أى يطعمون الطعام حباً لله لا طمعاً في الثواب، و يدفعه

ان قوله تعالى حكاية منهم : «إنما نطعمكم لوجه الله» بغنى عنه...

د: در مواردی بعد از بحث در تفسیر تعدادی از آیات، مباحث مهم و مفصل قرآنی، علمی، کلامی، فلسفی، اجتماعی، تاریخی، روایی و... که ممکن است ارتباطی با مباحث آیات پیدا کنند، به صورت مستقل و مجزا از بحث تفسیری معمولی در یک یا چند فصل نوشته شده است مثل: (بقره، ۲/۱-۵)

بحث فلسفی

هل يجوز التعويل على غير الادراكات الحسية من المعاني العقلية، هذه المسألة من معارك الآراء بين المتأخرين من الغربيين و...

بحث فلسفی آخر

الانسان البسيط في اوائل نشأته حين ما يطأ موطأ الحياة لا يرى من نفسه إلا انه ينال من الاشياء اعيانها الخارجية من غير أن يتنبه انه يوسط بينه وبينها وصف العلم، و...

مشخصات کتاب مختصر الميزان

جهات عمده و اساسی روش کار ما در تلخیص «الميزان في تفسير القرآن» عبارت است:

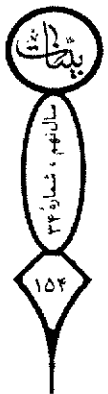
۱. در این تلخیص حتی کلمه‌ای به نوشته‌های مؤلف اضافه نشده و تغییری در اصل نوشته‌های مؤلف پدید نیامده است.

۲. عمدتاً نظرات خود مؤلف الميزان در معانی آیات قرآن انتخاب شده، مگر در مواردی که مؤلف مطلبی را از دیگران نقل کرد و آن را پذیرفته است که در حقیقت نظر خودش مطابق نظر آن مفسر یا مبتنی بر آن بوده است.

۳. مقدمه‌ی تفسیر الميزان که مبین روش تفسیری مرحوم علامه‌ی طباطبایی (ره) است، عیناً و بدون حذف قسمتی از آن در این کتاب آمده است.

۴. قسمت‌های حذف شده عمدتاً عبارت‌اند از: مباحث مستقل علمی، کلامی، فلسفی، تاریخی، روایی و... که بعد از تفسیر لفظی و معمولی بعضی از آیات نوشته شده است.

۵. در جاهایی که روشن شدن معانی آیات متوقف به بحث روایی بوده، آن بحث روایی انتخاب شده و در این کتاب آمده است.

۶. در جاهایی که مؤلف درباره‌ی آیه‌ای نظر خودش را به صورت مجزا بیان کرده و بعد از آن نظرات سایر مفسران را نقل و بررسی کرده، قسمت اول (نظرات خود مؤلف) انتخاب شده و نقل و بررسی نظر مفسران دیگر حذف گردیده است. اما در جاهایی که بحث تفسیری آمیخته‌ای از نقل نظرات سایر مفسران بوده، همه‌ی آن قسمت‌ها انتخاب شده است.

۷. در جاهایی که مؤلف بعد از تفسیر آیه، نظرات و تفاسیری نیز از سایر مفسران آورده و برای آن نظرات وجهی قایل شده و یا حداقل آن را نقل کرده و رد و ابطال نکرده است، این قبیل جاها نیز غالباً انتخاب شده مگر در جاهایی که ضرورتی در انتخاب آن‌ها احساس نشده است.

۸. اگر در جاهایی، روشن شدن کامل معانی یک یا چند آیه، متوقف به مجموع بحث تفسیری بوده، تمام آن بحث انتخاب شده و چیزی از آن حذف نگشته است.

۹. تفسیر سوره‌ی حمد به گونه‌ی کامل و بدون حذف قسمتی از آن برای آشنایی با روش تفسیری مرحوم علامه طباطبایی (ره) به عنوان نمونه انتخاب شده است.

۱۰. عناوین اصلی و موضوعات مهم قسمت‌های حذف شده، به صورت تیتروایی در پاورقی کتاب مختصر المیزان نوشته شده، به ویژه در جاهایی که بحث روایی، حاوی احادیثی بوده که در متن تفسیر آیات اثری از آن به صورت مختلط با بحث تفسیری لفظی نیست و مؤلف، آن موضوعات احادیث را مستقلاً در بحث روایی طرح و بررسی کرده است.

